

InfoMigjorn

Butlletí digital
sobre llengua
catalana

Una reflexió sobre la situació actual del valencià

Eugeni S. Reig

Conferència pronunciada a Alzira el 2 de desembre de 2017 en el marc de la 3a trobada de professorat de valencià "Ensenyar i estimar el valencià amb les eines presents i de futur"

InfoMigjorn, [núm. 1.358](#), 09/01/2018

La situació actual del valencià varia segons l'edat dels parlants a què ens referirem. Els parlants de més edat parlem un valencià força semblant al que es parlava en el segle XIX. Jo, per exemple, nascut a Alcoi l'any 1942, parle un valencià pràcticament igual que el que parlaven els meus avis. Recorde perfectament el valencià que parlava el meu avi matern, nascut a Alcoi l'any 1872 i amb qui vaig conviure bastant, i puc assegurar que el meu valencià és quasi idèntic al que parlava ell. Els parlants de més edat conservem encara els trets característics del valencià tant pel que fa a la fonètica com al lèxic i la sintaxi. Però a mesura que els parlants tenen més poca edat, la qualitat i la genuïnitat de la llengua disminueixen ràpidament, i aquesta s'empobrix i s'acosta més al castellà. Repassem de manera breu l'aproximació al castellà de la llengua parlada pels més joves des dels punts de vista fonètic, lèxic i sintàctic i reflexionem una mica sobre la responsabilitat que tenen l'escola i els mitjans de comunicació en el fet que es produïska i es consolide eixe acostament.

La fonètica

En les generacions més joves observem:

1) **Un increment notable del ieisme.** Pronunciar el so palatal lateral sonor com a aproximant frontal sonor, no para d'augmentar (en lloc de dir *lluna*, dir 'iuna'; en lloc de *cervell*, dir 'servei'). I això és així des de fa uns 50 o 60 anys, no més. En la nostra llengua el ieisme ha sigut sempre un infantilisme fonètic

que el xiquet superava fàcilment a conseqüència de l'actuació dels mecanismes naturals de correcció, que són la família, la societat i l'escola, però actualment ja no és així.

2) **Una generalització del betacisme** (en lloc de dir *vena*, dir 'bena') que afecta totes les zones tradicionalment no betacistes. Podem dir sense por d'equivocar-nos que la pronúncia de la labiodental fricativa sonora com a bilabial està actualment molt estesa entre tots els que tenen menys de setanta anys i que és quasi general entre els menors de trenta.

3) **El tancament de les ee i les oo obertes**. Cada volta trobem més jòvens que pronuncien aquestes vocals, que en valencià han sigut sempre molt obertes, com a vocals tancades o amb un grau d'obertura molt menor del tradicional.

¿Per quin motiu la família, la societat i l'escola no actuen ara per a corregir el ieisme, el betacisme i el tancament de les ee i les oo obertes? Doncs perquè en castellà el ieisme existix en àmplies zones del seu domini lingüístic des del segle XIX i no para d'expandir-se, perquè el castellà és betacista des del segle XVI i perquè en eixa llengua no existixen ee ni oo obertes. I, com que tot el que es considera correcte en castellà ho trobem acceptable en la nostra llengua, per això ni la família ni l'escola ni la societat consideren que cal corregir el xiquet que pronuncia la palatal lateral sonora com si fóra una iod, la *v* labiodental la fa sempre bilabial i les ee i les oo obertes les tanca parcialment o totalment. En canvi, si no pronuncia correctament la bategant alveolar múltiple, és a dir, la *r* de Ramon, tothom el corregix de manera insistent i, si cal, el porten al logopeida. Però això és així perquè eixa *r* és molt important que es pronuncie correctament en castellà.

El lèxic

En les generacions més jòvens s'observa que paraules i locucions tradicionals valencianes que ens hem passat de generació en generació des de temps immemorials van sent substituïdes per vocables i expressions que arriben als nostres jòvens, fonamentalment, a través de l'escola i de la televisió i que, per regla general, són iguals o molt paregudes a les seues equivalents castellanen. Pose tot seguit, a tall d'exemple, unes quantes paraules tradicionals valencianes i, al costat, la paraula que tendix a desplaçar-la així com l'equivalent en llengua castellana.

afanyar-se	apressar-se / donar-se pressa	apresurarse / darse prisa
amprar	prendre prestat	tomar prestado
amprat	cohibit	cohibido

arreplegar	recollir	recoger
balafiar	malgastar / dilapidar	malgastar / dilapidar
baratar	canviar / permutar	cambiar / permutar
barrejar	mesclar	mezclar
batafaluga / matafaluga	anís	anís
bon dia (durant tot el dia)	bona vesprada (si és de vesprada)	buenas tardes (si és de vesprada)
budells	tripes / intestins	tripas / intestinos
darrer	últim	último
descimalar	podar	podar
desficaci / destarifo	disbarat / despropòsit	disparate / despropósito
dessonillar	desvetlar	desvelar
devallar / davallar	baixar	bajar
donar pena	molestar	molestar
empelegar / endinyar / empiular / encolomar	endossar	endosar
emprenyar	fastiguejar / molestar	fastidiar / molestar
endenyar	infectar	infectar
enfit	empatx	empacho
enfitar	empatxar	empachar
enganyar-se	equivocar-se	equivocarse
ensenyar-se	aprendre	aprender
estimar-se més	preferir	preferir
gosar	atrevir-se	atrevirse
hi has / jas / nyas	tin / té	ten
lleu	pulmons	pulmones
mancar	faltar	faltar
marraixa	garrafa	garrafa
mercar	comprar	comprar
pallola	xarampió / sarampió	sarampión
parotet	libèl·lula	libélula
passar / travessar (un carrer, una plaça)	creuar	cruzar
pigota	verola	viruela
recialla	seqüela	secuela
surar	flotar	flotar
torbar-se	entretindre's / entretenir-se	entretenerse

Un cas escandalós i molt lamentable és l'ús cada volta major del castellanisme mental *apropar*. Com que el castellà de *cerca* fa *acercar*, nosaltres copiem el castellà i de *prop* fem *apropar*, quan durant segles i segles ens hem transmés de generació en generació, per a denominar aquest concepte, verbs com ara *acostar* o *atansar*.

Un altre cas d'empobriment lèxic és el fet de deixar d'emprar la doble terminació *-iste / -ista* per al masculí i per al femení respectivament i usar només la terminació *-ista* com invariable. El sufix *-ista* era invariable inicialment, però els parlants, a partir del segle XV, varen crear dues formes diferents, una per a cada gènere. Açò no va passar únicament en els parlars valencians, sinó que es va produir en tots els parlars catalans que diferencien les *ee* i les *aa* àtones. El desdoblament del sufix no es va produir, com és lògic, en els parlars catalans que pronuncien les *ee* i les *aa* àtones com a vocal neutra. El criteri etimològic, la invariabilitat inicial del sufix *-ista* en la nostra llengua i el fet que eixe sufix siga invariable en altres llengües no justifica que tirem per la borda una innovació popular que té més de 500 anys –Ausiàs March ja escrivia “*duch, cavaller, juriste, menestral*”– i que és un recurs lingüístic útil. Hem d'adoptar tot allò que siga bo i útil per a la llengua i que la faça més forta i més rica. En castellà el sufix *-ista* és invariable, però observem que quan el poble va crear espontàniament, fa pocs anys, la paraula *modisto*, amb el sufix *-isto* específic per al masculí –fins aleshores inexistent–, la RAE es va afanyar a acceptar eixa innovació i incloure-la en el seu diccionari.

La sintaxi

1) La pèrdua del pronom feble *en*

Els valencians fa molt de temps que hem perdut quasi per complet el pronom feble *hi*, però afortunadament hem mantingut viu, fins al dia de hui, l'ús del pronom feble *en*, tant en els verbs de moviment, fent funcions de partitiu, o com a substituïdor de complements circumstancials amb la preposició *de* (fer-se'n creus, parlar-ne, etc.). Però hui en dia, desgraciadament, és cada volta més fàcil trobar xiquets i adolescents valencians que a una pregunta com: «¿vols tres olives?», contesten: «no, vull quatre». Aquest és un empobriment gravíssim que ens fa perdre un recurs lingüístic molt útil, ens despersonalitza i ens fa confluïr amb el castellà d'una manera significativa.

2) La no concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona

Tots els valencians hem fet sempre i continuem fent la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona. Encara que en el cas

del masculí plural l'hem perduda per complet des de fa temps, en el femení singular i en el femení plural continuem fent-la. Exemples: “Dóna'm una altra novel·la, que eixa ja l'he llegida”; “Ad aquelles xiques ja les havia vistes jo ahir”. Actualment comencem a trobar alguns jóvens que ja no fan la concordança i diuen: “Dóna'm una altra novel·la, que eixa ja l'he llegit”; “Ad aquelles xiques ja les havia vist jo ahir”.

El castellà no fa la concordança, però en eixa llengua no hi ha cap problema. Si dic “*lo he visto*”, sé que em referisc “*a él*” i si dic “*la he visto*” sé que és “*a ella*”, malgrat la tendència asintàctica al “leisme” del mateix castellà. En valencià, si dic “l'he vist” quan em referisc a ell i “l'he vista” quan parle d'ella, la cosa és claríssima. Però si en els dos casos dic “l'he vist”, no puc saber de qui parle.

Fer la concordança en el cas del masculí plural –concordança que els valencians no fem– no és gaire important perquè no aporta res de positiu, però fer-la en el cas del femení, tant singular com plural, és importantíssim perquè aporta claredat i precisió a la llengua. Actualment, que tanta preocupació hi ha perquè les dones no siguen invisibles tant en la llengua parlada com en l'escrita i, per tal d'aconseguir-ho, s'usen fórmules moltes voltes absurdes que compliquen les coses d'una manera innecessària, em resulta desconcertant que es deixe de fer la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona quan el pronom és de gènere femení, perquè fer eixa concordança dóna visibilitat a la dona d'una manera ben clara i natural. Si parlem d'unes dones i diem “les he vist” en lloc de dir “les he vistes”, considere que, a més d'atemptar contra la integritat de la llengua, atemptem contra la dignitat de les dones. Les menyspreem i les subordinem als hòmens d'una manera gratuïta. És obvi que deixar de fer la concordança és un fet lingüístic que no obeeix a cap actitud masculista dels parlants, però també és obvi que una llengua que no fa la concordança oculta –és a dir, emmascara– el gènere gramatical femení i, a conseqüència d'això, invisibilitza les dones. Encara que gènere gramatical femení i sexe femení siguen coses diferents que no s'han de confondre, és ben clar que quan ens referim a les dones emprem sempre el gènere gramatical femení. Una de les conseqüències de no fer la concordança és, doncs, la invisibilització de les dones, encara que eixa no siga pas la intenció dels parlants.

Aquesta concordança, per desgràcia, s'ha perdut per influència del castellà en una zona important del nostre domini lingüístic que comprén una bona part de Catalunya –ciutat de Barcelona inclosa–, però es conserva ben viva en terres valencianes i, també, a les Illes Balears a on, fins i tot, fan la concordança amb el masculí plural. I també es conserva encara en algunes parts de Catalunya.

Tots els que parlem i escrivim en la nostra llengua, siga quina siga la nostra parla, hauríem de fer sempre aquesta concordança pels motius següents:

- Perquè és una característica pròpia de la nostra llengua que la diferència del castellà.
- Perquè dóna visibilitat a la dona d'una manera ben clara i natural.
- Perquè acostava la llengua actual a la llengua dels nostres clàssics.
- Perquè és un senyal de respecte cap als catalanoparlants que encara tenim la sort de fer la concordança.
- Perquè fa la llengua més clara, més precisa i més entenedora.

3) La no concordança del verb impersonal *haver-hi* amb el sintagma nominal que l'acompanya

¿Cal fer concordar el verb impersonal *haver-hi* amb el sintagma nominal que l'acompanya i que el parlant percep com a subjecte de l'oració, és a dir, podem dir i escriure *hi han dos llibres damunt la taula* o imprescindiblement hem de dir i escriure *hi ha dos llibres damunt la taula*?

Joan Solà, en el llibre *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, escriu:

Sembla clarament una incongruència mantenir la prohibició en el cas de 1 [es referix a la concordança de què parlem]. Llevat que hi hagués algun fonament per haver-la prohibida, que a mi em sembla que no hi és: hi ha, simplement, una primera malfixació, que després ha estat mantinguda per raons extralingüístiques. I aquella primera malfixació, es pot moralment assegurar que ens vingué provocada pel castellà: a finals del segle XIX les gramàtiques castellanes del Principat es preocupaven molt de prohibir la concordança que els catalans feien parlant en castellà. Vet aquí l'embolic: per culpa del castellà abandonàvem un tret que era totalment genuí i coherent.

Joan Solà, en el llibre *Parlem-ne. Converses lingüístiques*, publicat l'any 1999 per l'editorial Proa (pàgines 165-171), ens parla d'una manera molt assenyada d'aquesta qüestió. Aquest escrit es va publicar originàriament en tres parts en el diari *Avui* els dies 24 d'abril, 1 i 8 de maig de 1994. El 25 d'octubre del 2016 es va reproduir en el butlletí *InfoMigjorn* núm. 1.301, un monogràfic dedicat a Joan Solà a cura de Neus Nogué Serrano. Podeu llegir aquest escrit de Joan Solà en l'enllaç http://www.migjorn.cat/bd/jsola_haver-hi.pdf

A més de les aportacions citades de Joan Solà, tenim diversos estudis molt lúcids i molt clarificadors sobre aquesta concordança, com ara:

1) [“El verb haver-hi: evolució dels usos sintàctics”](#), del professor Joan-Rafael Ramos Alfajarín.

2) El capítol 5é del llibre *Reivindicació del valencià. Una contribució* titulat “La concordança del verb *haver* locatiu (*De persones com ell, fja no en queden / ja no n’hi han*): teoria i evolució”, del professor Abelard Saragossà. El llibre ha estat editat per l’editorial Tabarca (València, 2007). Aquest capítol del llibre es pot trobar en internet en la web *Eines de llengua*:

<http://www.einesdellengua.com/Fitxes/Textos/Arxius/haver-hi/entorn.htm> (html)

<http://www.einesdellengua.com/Fitxes/Textos/Arxius/haver-hi/Haver-hilocatiu.pdf> (pdf)

3) En la web *Eines de llengua* trobem també [un escrit de Miquel Boronat](#) dedicat a aquesta concordança.

4) El lingüista Albert Pla Nualart va dedicar a aquesta qüestió quatre dels articles que, amb el títol *Un tast de català*, va publicar en el diari *Ara*. [Podeu llegir-los ací](#).

Cal aclarir que la llengua clàssica no feia eixa concordança i que els parlants de les Illes Balears continuen sense fer-la, però també cal deixar ben clar que una gran part dels parlants continentals, tant els de terres valencianes com els de terres catalanes, fa molts anys que la fem sense cap consciència de transgredir normes, sinó ajustant-nos al parlar natural. És una innovació popular que dóna personalitat a la nostra llengua i la diferencia del castellà.

Com veiem, fer o no fer la concordança és una qüestió molt delicada. Cal llegir molt atentament els estudis que he aportat i cal reflexionar sobre el seu contingut. Només llegint, estudiant, pensant, raonant, reflexionant i argumentant podrem arribar a conclusions que ens siguin útils per a fer la nostra llengua més comprensible i assumible pel conjunt de la població.

Observem que quan expliquem als alumnes regles o normes que ens allunyen del castellà, com és el cas de l’ús correcte dels pronoms febles *hi* i *en*, no les assimilen o ho fan amb molta dificultat i, sovint, de manera imperfecta. En canvi, si els donem regles o normes que acosten el valencià, d’alguna manera, al castellà, les assimilen immediatament i les apliquen de seguida. És el cas de la gran acceptació que té no fer concordar ni el participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona ni el verb impersonal *haver-hi* amb el sintagma

nominal que l'acompanya. I també per això s'usa cada volta més el verb *apropar* i per això tots els jóvens fan invariable el sufix *-ista*.

Tots els valencians del segle XXI –i en aquest “tots” van inclosos els centres d'ensenyament– tenim l'obligació moral de conservar per a les generacions futures el valencià que hem heretat dels nostres avantpassats. Si no ho fem, si transmetem als nostres descendents un valencià deturpat, mistificat, empobrit i castellanitzat, serem els responsables d'haver destruït un tresor que ens hem passat de generació en generació durant més de cinc segles i que ha arribat quasi intacte a primeries del segle XXI.

Vegeu també [Una llengua més castellanitzada i més masclista. El rebuig en la llengua culta de la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona](#) (*InfoMigjorn*, núm. 1.318, 21/02/2017).

InfoMigjorn és un butlletí setmanal que recull informacions d'actualitat sobre llengua catalana.

ISSN 2462-7003 Elaborat i distribuït per la Xarxa de Mots

Subscripcions: <http://migjorn.cat/alta.php> Adreça de contacte: infomigjorn@migjorn.cat   @InfoMigjorn

